

**AZ EGYKORI ESTERHÁZY ARCHÍVUM HAYDN FORRÁSAI AZ
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR ZENEMŰTÁRÁBAN¹**

Joseph Haydn Eszterházán

(www.zetapress.huhttps://www.google.hu/search?tbs=simg%3A%00&tbnid=dQySEhPKanSfoM%3A&docid=mnb5w9BAtjwAyM&bih=557&biw=1152&tbm=isch)

A könyvtári világ 2002-ben emlékezett arra, hogy 1802-ben egy magyar arisztokrata főúr, Széchényi Ferenc gróf nemes felajánlásával megszületett a *patriotica* állományra épülő országos magyar könyvgyűjtemény, a Magyar Nemzeti Könyvtár.

A köznek felajánlott főúri magánkönyvtár kezdettől fogva tartalmazott kottaállományt is, gyarapítása során zeneművekkkel is gazdagodott, a törzsállományról leválasztandó *különálló zenei gyűjtemény* terve azonban csak a 20. század elejére öltött komoly formát. 1904-ben vásárolta meg a könyvtár

¹Frankfurt am Mainban tartott nemzetközi RISM konferencián, 2002. március 8-án elhangzott angol nyelvű előadás eredeti magyar szövege. – Megjelent 2010-ben. Lásd: Katalin Szerző: The Music Collection of the Hungarian National Széchényi Library Including the Joseph Haydn Sources of the former Esterházy Archive. - In: RISM. Wissenschaftliche u. technische Herausforderung musikhistorischer Quellenforschung im internationaler Rahmen. Hrsg. von Martina Falletta, Renate Hüskén u. Klaus Keil. Olms, Hildesheim, Zürich, New York, 2010, 149-154.

nemzeti klasszikus zeneszerzőnk, Erkel Ferenc (1810-1893) hagyatékát, s a hirtelen számottevően megnőtt zenei dokumentáció már szükségessé tette az 1865-ben felállított *Musica* szakcsoport további finomítását, zenei kéziratokra (*Manuscripta musicalia*) és zenei levelekre (*Epistolae musicae*).

Szervezetileg 1924-ben önállósult a Zenei Osztály, mint a magyar nemzeti könyvtár speciális dokumentumokat gyűjtő alosztálya, mely bár nem vált “önálló jogi személlyé”, országos hatáskörrel kezdte gyűjteni a zene magyar vonatkozásainak minden írott és hangzó megnyilvánulását akár kézírással, akár bármely nyomtatási, sokszorosítási, vagy hangrögzítési eljárással készült is.

Az egykori Zenei Osztály, ma Zeneműtár, jelenleg mintegy 300.000 könyvtári egységet őriz, melyből megközelítőleg 150.000 a zeneműnyomtatványok és 30.000 a zenei kéziratok száma. Gyarapodásának fő forrása már az alapító levélben rögzített *kötelezpéldány-jog*, mely a hazai nyomdatermékekből - a nyomtatott kottákból is - példányt juttat a nemzeti könyvtárba.

A gyűjtés határainak *időbeli* koordinátái: a 16. század előtti hangjelzetes kéziratokat a Kézirattár, a 18. század előtti hangjelzetes nyomtatványokat a Régi Nyomtatványok Tára őrzi.

A Zeneműtár *legkorábbi* összefüggő állományrésze a bártfai Szent Egyed templom kottatára, az un. *Bártfai Gyűjtemény* (1537-1669), mely a 16-17. századi énekes többszólamúság fénykorából őrzött meg 2645 művet kézíratos és nyomtatott szólamkönyvek formájában. Az olasz, német, magyarországi mesterek – sok esetben csak itt fellelhető – forrásait 1914-ben vásárolta meg a magyar állam akkor még a törzsállományban őrzött központi zenei gyűjteménye számára. (Bártfa ma: Bardejov, Szlovákia.)

Legnagyobb értékeinket, *Mozart, Beethoven, Robert Schumann, Liszt Ferenc* eredeti zeneműkéziratait rendre aukciókon vásárolta meg az Országos Széchényi Könyvtár, a világ legjelentősebb *Karl Goldmark* (1830-1915) hagyatékát pedig, mely a magyarországi születésű zeneszerzőnek nem csak a zeneműkéziratait, hanem tárgyi emlékeit is tartalmazza, könyvtári *csereakció* keretében helyezték el a Zeneműtárban.

Legjelentősebb 20. századi hagyatékunk *Dohnányi Ernő* (1877-1960) zeneszerző és zongoraművész nevéhez fűződik, akinek ajándékozás útján hozzánk került vegyes gyűjteménye komoly kihívást jelent a könyvtári informatikusok és a hagyatékot feltáró munkatársaink számára. A zeneművek eredeti kézirataitól, a kisnyomtatványokon, műsorlapokon, fotókon és hangzó dokumentumokon át jelentős tárgyi emlékegyes gazdagítja a gyűjteményt, melyeket az ajándékozók kérésére *egyben* kell az utókor számára megőrizni.

Mintegy 550 polcfolyómétert tesz ki a kéziratokat és egykorú zenei nyomtatványokat egyaránt felölelő *zenés színházi gyűjtemény*, mely a korai vándorszínész társulatok 19. század eleji muzeális kottatáraitól a pesti Nemzeti Színház és Népszínház 19. századi zenei repertoárján át a budapesti Operaház

archív kottatáráig terjed. E hatalmas anyag korszerű rendezése, feltárása, a legértékesebb réteg digitalizálása az *Erkel-összkiadás* tudományos hozadékként napjainkban kezdődött el.

Az azonos provenienciájú állományrészek közül - különlegesen nagy forrásértéke miatt - megkülönböztetett figyelem illeti meg az *Esterházy-gyűjteményt*, mely 1949-ben a hitbizományok megszüntetéséről szóló törvény értelmében került a Széchényi Könyvtár Zeneműtárába. Két kiegészítő megjegyzés kívánkozik az előző mondathoz.

- 1) Az Esterházy-gyűjtemény, ahogy a maga történetiségében az utókorra maradt, csak *része* egy valamikori nagyobb gyűjteményegységnek, az 1920-as évek óta a budai Tárnok utcában őrzött Esterházy-archívumnak, mely Budapest ostrománál jelentős károkat szenvedett el.
- 2) Az 1949-es hitbizományi törvény gyakorlati végrehajtása során dokumentumtípusonként más-más közgyűjteménybe sorolták az Esterházy Archívum fennmaradt részeit: a családi levéltár, megőrizve az Esterházy Archívum egykori nevét, a Magyar Országos Levéltárba, a könyvtári jellegű dokumentumok - levelek, könyvek, térképek, színházi díszlet- és jelmeztervek, kották - a nemzeti könyvtár illetékes gyűjteményeibe kerültek.

A zeneműtári Esterházy-gyűjtemény legértékesebb forráscsoportja *Joseph Haydn hagyatéka*, azé a szerzőé, aki mintegy félévszázadon át állt a Herceg Esterházy-család szolgálatában, művész és mecénás szerencsés történelmi találkozását példázva.

Frankfurt am Main, mely 1999-ben a nemzetközi könyvvásár keretében adott otthont az Esterházy-család művészetpártolását bemutató impozáns rendezvényeknek, régóta szemtanúja és krónikása az Esterházy-család történelmi szerepvállalásának. Nem kisebb szellemóriás, mint *Goethe* örökölte meg a *Dichtung und Wahrheitben* az 1764-ben Frankfurtba látogató Esterházy Fényes Miklós portréját. Mária Terézia fia, József főherceg császárrá koronázásakor, a pompakedvelő magyar herceg és kísérete felejthetetlen látványosságokat, Goethe szavaival „Esterházy tündérbirodalmat” / ”Esterházysche Feenreich”/ varázsolt a város utcáira.² Joseph Haydn ekkor már három éve a hercegi család alkalmazásában állt, s művészi fejlődése szempontjából épp az a korszak válik majd meghatározóvá /1762-1790/, melyet az inspiráló zenei ízléssel, európai látókörrrel rendelkező “Fényes” Miklós udvartartásában töltött.

² Horányi Mátyás: Esterházy vigasságok, Bp. 1959, 39.

A kismartoni Haydn-ház Ausztria egyik leggazdagabb zenei emlékhelye. 1766-1778 között Haydn otthona volt ([Infovilág](#))

A nyugat magyarországi Kismarton (ma: Eisenstadt, Ausztria) és Eszterháza, a hercegi szolgálat fő színterei, Bécs közelségével, Európa számos fontos irányzatát közvetítő légkörével, ideális háttérrel jelentettek a Haydn-formátumú alkotóművész számára. Maga a zeneszerző így jellemezte helyzetét:

“Hercegem valamennyi munkámmal elégedett volt, tetszést arattam, egy zenekar vezetőjeként kísérletezhettem, megfigyelhettem, mi erősíti és gyengíti a hatást, vagyis javíthattam, kiegészíthettem, húzhattam, kockáztathattam; a világtól elzártan éltem, közelemben senki sem akadt, aki önmagamban megingathatott és gyötörhetett volna, így eredetinek kellett lennem.”³

³ Karl Geiringer: Joseph Haydn. Budapest 1969, 61.

Esterháza, Muzsikaház (Fotók: Kocsis F.) ([kocsis-ferenc.hu](https://www.google.hu/search?tbs=simg%3A&tbnid=0-UYlwU2hThKfM%3A&docid=i6BWZsG_oG5eM&bih=557&biw=1152&tbn=isch)https://www.google.hu/search?tbs=simg%3A&tbnid=0-UYlwU2hThKfM%3A&docid=i6BWZsG_oG5eM&bih=557&biw=1152&tbn=isch)

A négy egymást követő hercegi gazda műveltsége, ízlése, lelki alkata alapján eltérő kötelezettségeket rótt az időközben európai klasszissá felnövő zeneszerzőre: 1790 után Haydn és az Esterházy-család kapcsolata egyre inkább formálissá vált. Mégis, egy pillanatig sem lehetett kérdéses, hogy a londoni szimfóniák, vagy a Teremtés és az Évszakok szerzője végakaratóban a hercegi házat jelöli majd meg szellemi hagyatéka kedvezményezettjeként.

„Még 1807-ben Haydn a neki felajánlott jó feltételek alapján elkötelezte magát, hogy könyvei, nyomtatott kottái, kéziratái és érmei halála után az Esterházy hercegi házra szálljanak.”⁴ – emlékezett Haydn életrajzírója, Griesinger. Ez a Haydn környezetében is jól ismert hallgatólagos megállapodás egyúttal a hagyatéknak méltó megőrzésének és kezelésének biztosítékát jelentette. Haydn halála után egy évvel, 1810 tavaszán az 527 darabból álló zenei gyűjteményt az Esterházy Archívumba szállították, mely ily módon a hercegi család kottatárának legféltettebb kincsei közé került. Az anyag szerencsésen és jó állapotban vészelte át a történelem sorsfordulóit, s ma a magyar és a nemzetközi Haydn-forráskutatás legjelentősebb forráscsoportját képezi.

1959-ben, Haydn halálának 150 éves évfordulójára már megmutatkoztak azok a tudományos eredmények, melyeket a magyar és külföldi Haydn-kutatók Széchényi könyvtári kutatásai alapján a Haydn-kutatás új fejezetének tarthatunk. A tudományos konferenciák, hangversenyek, kotta- és lemezközreadások, kiállítások szomszédságában a Zeneműtár akkori vezetője, Vécsey Jenő állította össze az OSzK Haydn-gyűjteményének németül és angolul is kihozott ma is alapvető kézikönyvét – „Haydn művei. Az Országos Széchényi Könyvtár Zenei Gyűjteményében” – c. kötetes katalógusát (Bp, 1959). A 372 tételszámból álló, dokumentumtípusonként fejezetekre osztott Haydn-anyag azonban nem homogén: a magyar nemzeti könyvtár sokféle forrásból származó Haydn-anyagát együtt tárgyalja az Esterházy-gyűjteményével, és csak az eltérő jelzettípusok utalnak az egyes források különböző származáshelyére.

Nehezíti a tájékozódást, hogy már az egykori Esterházy archiváriusok is

⁴ G. A. Griesinger: Biographische Notizen über Joseph Haydn. Mit einem Nachwort u. Anmerkungen neu hrsg. von Franz Grasberger, Wien, 1959, 17.

összeolvastották a hercegi kottatár Haydn-anyagát a Haydn-*hagyatéki* kottatárral. Hárich János 1928-as Joseph Haydn-jegyzéke 172 zenei kéziratot - autográfot és Haydn-műhelyében készült hiteles egykorú másolatot - tüntet fel az Esterházy Archívumban: ez a szám szembeötlően megegyezik azzal az adattal, melyet a szakirodalom az 1810-es Haydn-hagyatéki partitúráinak számáról mond. A Vécsey-jegyzék ezt mintául véve megtartja az Esterházy-Archívum eredeti jelzeteit, és a 172 darab Ms.mus. I. jelzettel ellátott OSZK-s Haydn-zeneműkézirat feltehetően valóban mind a szerző *saját* kottatárából maradt ránk.

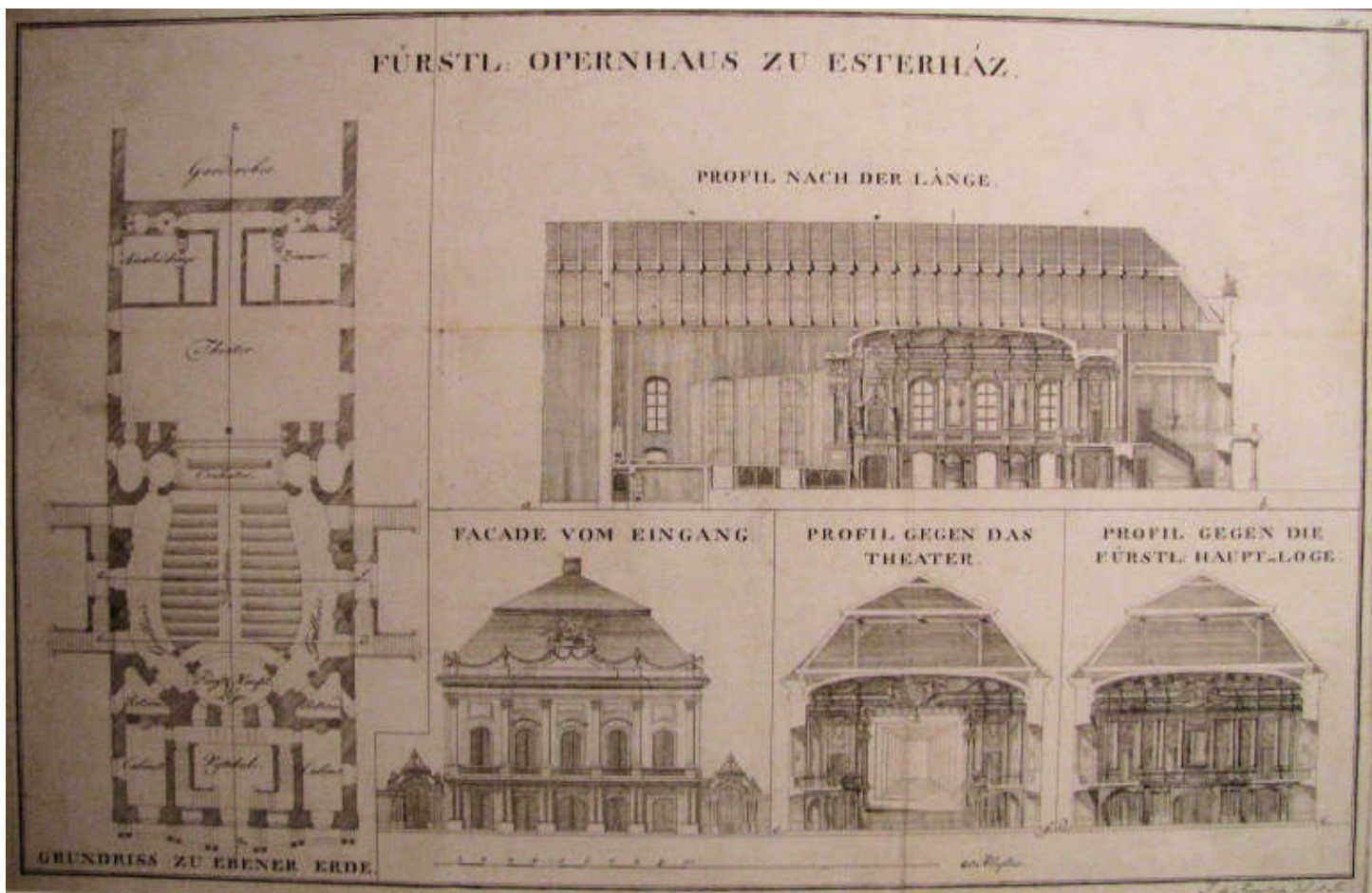

Joseph Haydn (1732-1809): Orlando Paladino - Alcina áriája. - Korabeli szólammásolat 1782-ből, az Esterházy-archívum kottatárából ([Országos Széchényi Könyvtár](#))

Vécsey Jenő műjegyzéke 52 könyvtári tételben jelöli meg Haydn műveinek az Esterházy-archívumból származó *egykorú nyomtatott* kiadásait. Murányi Róbert – 1981-1984 között a Zeneműtár megbízott osztályvezetője – szíves közlése alapján tudjuk, hogy ezek a kották, és a „Z”-jelzetsorozatba sorolt még további 110 zeneműnyomtatvány – bár más komponisták művei –, a kották borítóján fellelhető *Haydntól származó ceruzás számok alapján szintén részei* voltak a *Haydn-kottatárnak*. Mint a zeneszerző személyes kapcsolatainak, ízlésének, vásárlásainak jellegzetes tükre, ez az állományrész szintén része tehát elsőrendű Haydn-forrásainknak, jól lehet a Haydn-szakirodalom tartalmilag eddig nem tárta fel ezt a kottatárat kellő mélységben.

Az 1959-es Haydn-év egyik tudományos szenzációja volt az a felfedezés, mely az Esterházy-operagyűjtemény kéziratos előadási anyagában a *karmester Haydn* betanító munkájának dokumentumait tárta fel. Bartha Dénes, Somfai László, Révész Dorrit kutatásai mintegy 50 polcfolyóméter zenésszínházi anyag Haydnra vonatkozó alapkutatásait összegezték.⁵

⁵ Bartha Dénes és Somfai László: Haydn als Opernkapellmeister. Budapest-Mainz, 1960.

Esterháza világhíres zenei életének legfőbb színhelye a déli nagy park nyugati részén álló operaház volt. Az első, 1768-ban elkészült épületet Haydn egyik művével, a *Lo speziale* (A patikus) című operával nyitották meg. Ez az operaház 1779-ben szerencsétlen módon tűz martalékává vált, de a herceg két év alatt teljesen újjáépítette. Az 1780-ra elkészült új operaház szintén Haydn-művel, a *La fedeltá Premiata*-val (A hűség jutalma) nyílt meg. ([Esterházy-kastély](#))

Esterházán 1768-ban nyílt meg az Operaház, ahol Fényes Miklós herceg mintegy 100 olasz opera előadási anyagának beszerzését, színpadi adaptációját, vezénylését várta el karmesterétől. Joseph Haydn nevéhez 1776 és 1790 között 88 premier, 6 új betanulás, továbbá 10 olasz opera színpadi előkészítése fűződött. A „színházi üzem” mindennapjaiban a kéziratos partitúrákat Bécsből, Drezdából, vagy Itáliából szerezték be, a szólamokat Haydn felügyelete alatt másolták, s ahol ez szükséges volt, a célszerű változásokat - húzásokat, betoldásokat, vagy transzpozíciókat - az ő zeneszerzői közreműködésével hajtották végre. *Primer kéziratos Haydn-források* ezek is, sok esetben Haydn által komponált betétáriákkal, a hercegi kottatár Ms. mus. – OE (Manuscripta musicalia – Opera Esterháza) jelzetsoportjában.

Az autográfokat, egykorú hiteles kéziratos másolatokat és nyomtatott kottákat egy vegyes tartalmú, ún. „*analekta*”-csoport egészíti ki, mely Haydn hagyatékában a

kortársak hódolatának különböző *tárgyi* emlékeit őrizte meg, köztük Haydn két darab hegedűhúrját és a “Teremtés” oratórium Gottfried van Swieten által írt eredeti librettókéziratát (Ha. I/1-28).

A gazdag zenei és tárgyi hagyatékot hatalmas, részben feltáratlan *levéltári iratanyag* egészíti ki, mely „Acta Musicalia” jelzettel azokat az aktákat tömöríti, melyeket tartalmuk alapján az 1930-as években Hárich János Esterházy-archivárius választott le a fraknói (ma: forchtensteini) családi levéltárról. A 4397 zenei vonatkozású dokumentum az egykori Esterházy-rezidencia zenei és színházi életének, Haydn hivatali elfoglaltságainak fontos forrása. A Haydn Jahrbuchokban megkezdett teljes közreadása csak nemzetközi összefogással kerülhet elérhető közelségbe.

Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai tisztában vannak azzal a roppant felelősséggel, melyet a páratlan értékű zenei és művelődéstörténeti forrásanyag kezelése jelent. A könyvek szomszédságában csak most elinduló külön gyűjteményi gépesítés a 90-es években átmenetileg “várakozó listára” tette az Esterházy-gyűjtemény gépesítésének ügyét. Ebben a vákuumban, részben a Zeneműtár munkatársainak kezdeményezésére, 1996-ban jött létre a Magyar Haydn Társaság, mely többek között a Zeneműtár Esterházy-gyűjteményének anyagára épülve, már jól láthatóan ihletőjévé vált a hazai és nemzetközi Haydn-kultusz eszterházai újjáéledésének. Az immár öt alkalommal megrendezett szeptemberi historikus Joseph Haydn fesztivál, valamint a több tudományág összefogására épülő eszterházai kastélyrekonstrukció terve az a keret, mely hosszú távon összefogja a közelmúltban világörökséggé nyilvánított, határainkon átívelő Esterházy kulturális örökség, táj- és természetvédelem, s ennek részeként a hozzájuk szervesen kapcsolódó Joseph Haydn-kultusz programjának hazai és nemzetközi résztvevőit.

Az Esterházy-gyűjtemény iránt megnövekedett nemzetközi érdeklődés jelzi, hogy a könyvtári szolgáltatás terén is a legmagasabb zenetudományi és informatikai színvonalon kell a világ előtt megjelennünk. A megkezdett közös munka folytatásának szándékával vagyok itt.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket.

* **Szőnyiné Szerző Katalin** zenetörténész, művészeti író. Budapesten él. Az MMA rendes tagja (2011) - Zeneművészeti Tagozat. Díjai: Erkel Emlékplakett (2010), Szabolcsi Bence-díj (2014)